

॥ त्रिलोकीचे राजे ॥

प.पू.श्री बापुराव महाराज खातखेडकर

व

प.पू.श्री मायबाई महाराज खातखेडकर

यांचे समग्र जीवन दर्शन

भाग – ४

-: लेखक :-

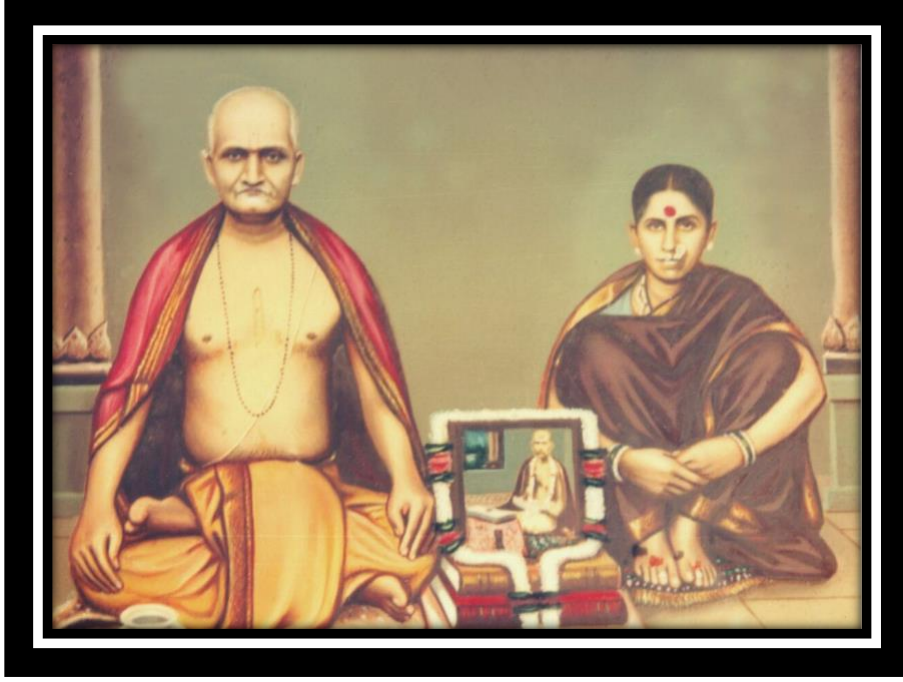
सुधीर अच्युतराव भालेकर, पुणे

-: प्रकाशक :-

मधुकर कृष्णराव खातखेडकर

एन १५, रेशिमबाग,

नागपूर

प.पू.बापुराव महाराज घराणे, जन्म, बालपण आणि दीक्षा

सूरदास म्हणाले त्यांनी पू. राधामायबाई उर्फ मैना हिच्या आष्टी येथील माहेरच्या गोष्टी आणि त्यांचे बालपण ऐकले ते सांगितले आहे. मैनेसाठी पू. कृष्णराव उर्फ बापुराव महाराजांचे स्थळ सांगून आले. ही जोडी आज संत म्हणून ओळखली जाते. आता या संतांच्या जन्मापासूनच्या पुढील कथा सांगतो.

बुधराम याने सूरदासांना विचारले "पू. राधामायबाई यांच्या राजकारणे घराण्यात कोणी संत झाले असे ऐकण्यात नाही. पू. बापुराव महाराज खातखेडकर यांच्या घराण्यात पूर्वी संत झाले आहेत काय?"

सूरदास यांनी उत्तर दिले "पू. राधामायबाईंना आष्टीला राजकारणे घराण्यात जन्म घेऊन राजकारणे घराण्यात जन्मलेल्या जीवांचे पारमार्थिक कल्याण करायचे होते ते संत आणि सती म्हणून. राजकारणे कडील सतीचे महात्म्य या आधी सांगितले आहे. पू. बापुराव महाराजांचे पणजोबा अधिकारी व्यक्ति होते. आता पुढील कथा सांगतो."

परमेश्वराला भक्तांच्या कल्याणासाठी व भक्तिमार्गावर पथदर्शक होण्यासाठी संतरूपात जन्म घ्यावा लागतो. प्रत्येक युगात संत समाजामधे असतात. विदर्भातील लोकांना अशा पथदर्शक संतांची परंपरा लाभली. या परंपरेत पू. ब्रह्मचारी महाराज रेवसा (जि. अमरावती), त्यांचे शिष्य पू. आप्पाजी महाराज घाटे (आर्वी), त्यानंतर पू. आप्पाजींचे शिष्य पू. बाबासाहेब महाराज गढीकर (एलिचपुर आणि पळसोद) आणि पू. बाबासाहेब गढीकर महाराजांचे शिष्य पू. बापुराव महाराज खातखेडकर (नागपुर) यांनी संत कार्य केले. या संतांच्या कथा सांगून झाल्या. शेवटी आता पू. बापुराव महाराज खातखेडकर आणि त्यांच्या पत्नी पू. मायबाई खातखेडकरांच्या कथा सांगतो.

वर्धा जिल्ह्यात पुलगाव (रेलवे) या गावापासून बसच्या रस्त्याने ३ कि.मी. आत नाचणगाव व त्यापुढे यवतमाळकडे निघाल्यास ४ कि.मी. आत खातखेड हे गाव आहे. खातखेडकर घराण्याचे एकेकाळी वास्तव्य या छोट्या गावात होते. तेथे शेती होती. असे म्हणतात की त्यांचे जुने आडनांव 'शब्दे' होते. या घराण्याची श्री कुलदैवता चंद्रपूरची एकवीरा (एकोरी) देवी आहे. विदर्भात चंद्रपुरला एकवीरा (एकोरी) देवीचे मंदिर आहे आणि एकवीरा (एकोरी) देवीच्या नावाने या शहरात देवळाच्या परिसराला एकोरी वार्ड म्हणून नामाभिधान आहे. या शहरात काही वर्ष पू. बापुराव महाराजांचे वास्तव्य होते.

पू. बापुराव यांचे आजोबा राघोबा हे खातखेड या गावी राहत. ते पटवारी होते. या गावानजीकच त्याकाळी निजामशाही होती. काळ ब्रिटिश लोकांचा होता. ब्रिटिश काळी पटवारी हुद्द्याला महसूल खात्याकडून विशेष अधिकार होते. पटवारी म्हणजे तलाठी ह्याला गावाच्या जमीनीच्या नोंदी, पिके, हस्तांतर नोंदी याचे अधिकार फार मोठे होते. म्हणून गावात पटवारी यांस मान असायचा. राघोबांकडे २०० एकराची तरी शेती होती. ते सात्विक, तपस्वी व देवी भक्त होते. त्यांना देवी प्रसन्न होती. घरात देवीची पाषाण मूर्तिची स्थापना केली होती. नवरात्र हा विशेष सण साजरा होत होता. त्यांचे कुलदैवत श्रीबालाजी होते. खातखेडकर हे ऋग्वेदीय ब्राह्मण व त्यांचे गोत्र कपि आहे. राघोबांकडे गाई, गुरे, बैल, घोडा, बैलगाड्या, नोकर असी संपन्नता होती. त्यांची पारमार्थिक प्रगती इतकी झाली होती की ते देवी बरोबर बोलत असत. एकदा नवरात्रात राघोबा कामानिमित्त जवळच्या गावी बाहेर गेले. घरी कुळाचाराचा स्वयंपाक चालू होता. स्वयंपाक करताना बाईला राघोबांचा धाक होता की ते घरी येण्या आधी स्वयंपाक पूर्ण व्हावा. स्वयंपाक करताना बाईची भज्यावर वासना गेली. तिने त्यातला एक भजा चाखला. घरातील मूल तेव्हा अंगणात खेळत होते. परंतु जेव्हा बाईचे लक्ष मुलाकडे गेले तर तो जागेवर दिसला नाही. त्यामुळे मुलाची शोधाशोध सर्व ठिकाणी सुरू झाली. त्याचवेळी राघोबा घरी परतले. घरातली गडबड त्यांनी ऐकली. त्यांना घरातल्या देवघरात देवीच्या मुखात बालकाचे पाय दिसले. राघोबा समजले की देवीस आता क्रोध आला आहे व बालकाला तिने गिळंकृत केले आहे. लगेच राघोबा यांनी स्नान करून देवीची पूजा केली. देवीसमोर बसून राघोबांनी एकाग्रमनाने स्तवन सुरू केले. त्यात ते देहभान विसरले. देवी स्तुती, स्तोत्र पठण व देवीचा घोष सर्वांनी सुरू केला. राघोबा यांनी प्रार्थना सुरू केली व तिला ते गहिवरून म्हणू लागले " देवी, महामाये, तू तर जगाची जगत जननी व राक्षसांची कर्दनकाळ महिषासुरमर्दिनी आहेस. अशी सर्वत्र तुझी कीर्ती आहे. मग एका छोट्या चुकी मुळे या अज्ञ बालकालाच गिळंकृत केले. यात तुझे कसले शौर्य आहे? तू जर करुणावत्सल होशील व या बालकाला जिवंत परत देशील तर तुझी कीर्ती या गावात राहील. मी घरांत आमच्या घरापुरते तुला बंदिस्त न ठेवता या गावाची देवी म्हणून या

॥ श्रीराम जय राम जय जय राम॥श्रीराम जय राम जय जय राम॥ श्रीराम जय राम जय जय राम ॥

गावाच्या वेशीवर तुझी स्थापना करीन. तुझी कीर्ती सर्व लोकांमधे होईल व तू शेतकऱ्यांची दैवत होशील. सर्व लोक तुला भजतील आणि पूजा करतील. अन्यथा शस्त्राने वार करून मी प्राणार्पण करीन.

त्यावेळी देवीने बघितले की राघोबा खरोखर घाव घालून प्राणार्पण करीत आहे, तेव्हा आई भवानी सोज्वळरूप घेऊन राघोबांसमोर सहास्यवदनाने प्रगटली व शस्त्र राघोबांच्या हातातून घेतले. ती राघोबांना म्हणाली "तुझे सत्व बघण्यासाठी मी बालकाला पदराखाली लपविले आहे. हा घे तुझा बालक व निःशंक रहा. मी प्रसन्न आहे. तुझ्या कुळाचा उद्धार होणार आहे. हा आशीर्वाद आहे. तू ठरविल्याप्रमाणे माझी स्थापना गावच्या वेशीवर कर." देवीने बालक परत केल्यावर तो हसत राघोबांच्याकडेवर आला. नंतर त्याच्या आईकडे जाऊन बिलगला. सर्वानाच चमत्कार वाटला. सर्वाना व राघोबांना आनंदाश्रु आवरले नाही. "जगदंब उदै, जगदंब उदै" चा गजर झाला. ब्राह्मण भोजन व अन्नदान झाले. नवरात्रानंतर विधिवत् गावाच्या वेशीवरच्या शेतात देवीची स्थापना झाली. गावकऱ्यांनी देवीला ग्रामदैवत म्हणून ओटी भरून मान्यता दिली. आजही या जागृत देवीचे मंदिर गाववेशीवर आहे. खातखेडकर जेव्हा गावात जातात तेव्हा या देवीची ओटी भरून गावात प्रवेश करतात. गावकऱ्यांकडून तिची पूजा व उत्सव होतात.

खातखेड येथील देवीचे देऊळ

पू. बापुराव महाराजांच्या पणजोबांचा म्हणजे राघोबांचा फार मोठा अधिकार होता. त्यांना कृष्णराव म्हणून एक मुलगा झाला. कृष्णराव यांना सितारामपंत व बळीरामपंत नावाचे दोन पुत्र आणि तान्हाबाई व जीजीबाई नावाच्या मुली होत्या. तान्हाबाई हिचा विवाह सोनेगाव खर्डा येथील भाऊजी उर्फ

॥ श्रीराम जय राम जय जय राम॥श्रीराम जय राम जय जय राम॥ श्रीराम जय राम जय जय राम ॥

कृष्णराव सबनीस यांचे बरोबर झाला. दुसरी मुलगी बाई काळेकडे दिल्या होत्या. नानाजी काळे हे बाईचे चिरंजीव.

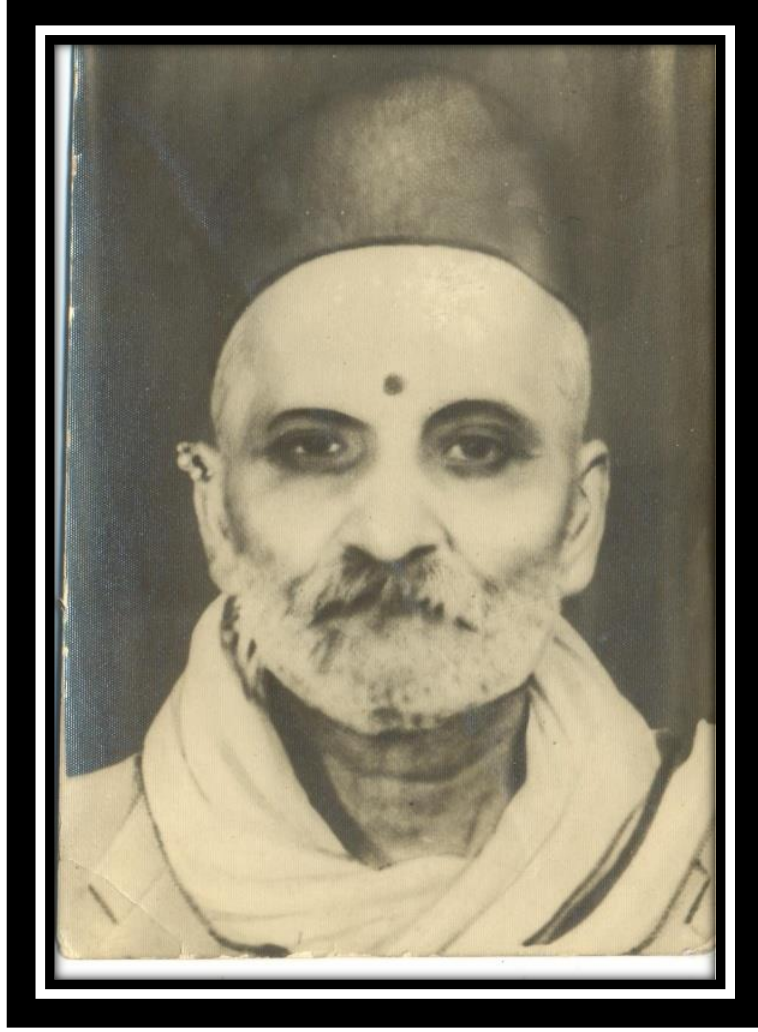
सितारामपंत हे पू. बापुराव महाराजांचे वडील, पटवारी होते. ते वर्धला राहू लागले. घरची शेती त्यांचे भाऊ बळीरामपंत पाहू लागले. त्यावेळी सितारामपंत नोकरी मध्ये व्यस्त होते. त्यांचा बळीरामपंतांवर भरवसा होता व आदर आणि प्रेम होते. त्यामुळे शेतीच्या वाटणीचा पण विचार त्यांच्या मनात आला नाही. भाऊ शेती बघत असल्यामुळे सितारामपंतांनी शेतीकडे लक्ष दिले नाही. सितारामपंतांचा विवाह वर्ध्याजवळ असलेल्या सिंदी (आजचे रामनगर वर्धा) मध्ये राहणारे चौरीकर यांची कन्या अन्नपूर्णा हिच्याशी झाला. सितारामपंतांचा संसार सुखी व संपन्न असा होता. हे जोडपे सात्विक आणि धार्मिक होते. दैनंदिन संध्या पूजा, जप करीत असत व प्रवचन कीर्तन श्रवण करीत. साधू संतांच्या दर्शनाने त्यांना आनंद होत असे. कुळकुळाचार, नेम, व्रत घरांत उत्साहाने होत असे.

अन्नपूर्णाबाई अशा संसारात रमून गेल्या. त्यांची वृत्ती धार्मिक होती. अन्नपूर्णाबाईंना एक भाऊ आणि एक बहिण होती. भाऊ हा सिंदी वर्धा येथे राहत होता. अन्नपूर्णचे आणि त्यांच्या भावाचे एकमेकांवर खूप प्रेम होते. खातखेडकर, सबनीस आणि चौरीकरांना अन्नपूर्णने आनंदाची बातमी दिली. अन्नपूर्णा गरोदर होत्या. त्या रामभक्त होत्या. त्यांना धार्मिक वळण असल्यामुळे ग्रंथ श्रवण, व्रत वैकल्य, जप करीत होत्याच. त्यामुळे धार्मिक आणि भक्तीरस बाळाला आपोआपच मिळू लागले. नणंद जीजी उर्फ तान्हाबाई सबनीस, पार्वतीबाई सबनीस (जीजीची सून) आणि चौरीकरांनी अन्नपूर्णचे डोहाळे पुरविले.

अन्नपूर्णने रामाला प्रार्थना केली "रामा तू परमेश्वर, मानव जन्म घेऊन आम्हा भक्तांच्या कल्याणासाठी अवतरला. अनेक लीला दाखवून एक आदर्श जीवन जगलास. माझ्याही पोटी तू अंशरूपाने येऊन माझ्या मुलाकडून तू लोककल्याण करवून घे. आमच्या कुळात तुझी सेवा अखण्ड घडू दे." अन्नपूर्णची पुण्याई व भक्तिला राघोबा खातखेडकरांसारखे थोर देवी भक्तांची पुण्याईची जोड होती. परमेश्वराला अन्नपूर्णची कूस जन्म घ्यायला योग्य वाटली. परमेश्वर कलियुगांत संतरूपाने जन्म घेऊन लोकोद्धार करतो. परमेश्वराने संतरूपाने सितारामपंत आणि अन्नपूर्णाबाईंच्या पोटी जन्म घ्यावा असे ठरविले. खातखेडकर कुटुंबाचे भाग्य उजळले.

आकाशात काळ्याभोर मेघाला सारून आषाढ मासात इंद्रधनुष्याने सप्तरंग पसरविला होता. ग्रीष्म ऋतुची दाहक उष्णता कमी झाल्यामुळे हवेत गारवा होता. आधीच पावसाने वसुंधरेवर 'जलसिंचन' केल्यामुळे मृदगंध घेऊन वायुदेवतेने वातावरण सुगंधित केले होते. या बाळाच्या स्वागतासाठी साधु संत सर्व देवतेसह सिंदी गावात चौरीकरांकडे हजर होते. तेथील वातावरण प्रफुल्लित झाले. सुगंधित फुलांचा सुगंध वाऱ्याच्या झोताने सर्व दूर पसरला. परमेश्वराने त्यावेळी जन्म घेतला. घरांत आनंदोत्सव झाला. सर्वांना साखर वाटली. सितारामपंत आणि अन्नपूर्णाबाईला मुलगा झाला. पू. बापुराव उर्फ कृष्णराव सितारामपंत खातखेडकरांचा जन्म झाला. ती तिथी होती आषाढ वद्य एकादशी शके १८१८ दिन बुधवार दिनांक ५ आगस्ट १८९६. सितारामपंत बाळाला बघायला अन्नपूर्णकडे आले. दोघेही हसले. थोडावेळ त्यांनी गप्पा केल्या. सितारामपंत म्हणाले उद्या येईन दोघे मायलेक आता आराम करा.

॥ श्रीराम जय राम जय जय राम॥श्रीराम जय राम जय जय राम॥ श्रीराम जय राम जय जय राम ॥

प.पू.बापुराव महाराज खातखेडकर

सितारामपंतानी विचार केला की आपल्या कुळात आलेले बाळ सुंदर व लोभस आहे. परमेश्वर कृपेने आपल्याकडे शेतीवाडी व पटवारी म्हणून नोकरी आहे. आपल्या बाळाने उत्तमोत्तम शिक्षण घ्यायला हवे. डेप्युटी कलेक्टर, कलेक्टर झाला तर आपल्याला आहे त्यापेक्षा मानमरातब जास्त मिळेल. ते दुसऱ्या दिवशी पुन्हा अन्नपूर्णला भेटायला आले. त्यांनी अन्नपूर्णशी बोलताना विचार मांडला. कोणत्या आईला आपल्या मुलाचे उच्च शिक्षण व उत्तम नोकरी लागलेली नको. तिने सितारामपंतांना म्हटले " अहो, तुम्ही म्हणता त्याप्रमाणे घडो. तुमच्या मुखात साखर पडो." सितारामपंत म्हणाले "तुला मनापासून असे वाटते ना?"

अन्नपूर्णा म्हणाली "खरं सांगू, ह्या ब्रिटिशांच्या काळात नोकरी मिळणे व त्यांच्या शिस्तीत नोकरी टिकविणे सोपी आहे का?"

॥ श्रीराम जय राम जय जय राम॥श्रीराम जय राम जय जय राम॥ श्रीराम जय राम जय जय राम ॥

सितारामपंत म्हणाले "कां? लोक म्हणजे आपणच. त्यापैकीच एखादा कलेक्टर त्याच्या शिक्षणाने आणि कर्तृत्वाने होतो ना?"

अन्नपूर्णा म्हणाली "सध्या तुम्हाला माहित आहे ना की ब्रिटिशांविरुद्ध चळवळी सुरु आहेत. चहूकडे ब्रिटिश लोकांची सत्ता व्यापली आहे. संपूर्ण भारतच त्या परकीयांनी काबीज केला आहे. अशा विपरीत परिस्थितीत आपल बाळ मोठा होई पर्यंत काय परिस्थिती असेल हे देवास ठाऊक."

सितारामपंत म्हणाले "तू म्हणते ते खरं आहे. तरी या ब्रिटिशांची शासन करण्याची पद्धत किती कमालीची आहे. परगणे गेले, जिल्हे व तहसील आले. भारताचे विभाग करून प्रांतापासून तहसीलपर्यंत त्यांनी मोठ्या अधिकाऱ्यांची पदे केली. इंग्लंड मधून उच्चपदावर ब्रिटिशांची माणसं शासनात आणि लष्करांत ठेवली. डेप्युटी कलेक्टरच्या खालच्या पदासाठी आपल्या हिंदुस्थानी लोकांना ठेवून आपल्याकडून गुलामगिरी करवून सत्ता चालविली आहे. ते लोक फार हुशार आहेत नाही का?"

अन्नपूर्णा म्हणाली "तुम्हाला सरकार दरबारी जावे लागते म्हणून या गोष्टी कळतात. मी तर अडाणी आहे. मला वर वर माहिती आहे की तुम्हाला ही चांगली पटवारी पदाची नोकरी आहे. भारतात मात्र ब्रिटिशांविरुद्ध पण चळवळ आहे. आता राजेशाही शासन नसून कंपनी सरकारचे राज्य कोणी इंग्लंडची राणी चालविते म्हणे."

सितारामपंत म्हणाले "तरी माझ्यापेक्षा उच्च पदावर कलेक्टर आहे ना! मग आपण बाप से बेटा सवाई म्हणतात ना, तसे आपले विचार आले."

अन्नपूर्णा म्हणाली "बाळाने तुमची जागा घेतली तरी मी समाधानी आहे. रामाच्या मनांत जे असेल ते होईल. आपण चांगले संस्कार आणि चांगले शिक्षण देऊ."

अन्नपूर्णा थोडावेळ थांबून म्हणाली "अहो पंत ! आपली शेतीवाडी खातखेडला आहे. त्याकडे लक्ष द्या. आता भाऊजींच्यावर तुम्ही किती दिवस तुमच्या शेतीची जवाबदारी ठेवणार आहात ?" सितारामपंत म्हणाले " आपण आज पर्यंत कधी बळीराम भाऊला शेतीच्या व्यवहाराबद्दल विचारले नाही. ते किती राबतात, किती खर्च करतात याची आपणास काहीच कल्पना नाही आणि मी त्या शेतीबद्दल खर्च अज्ञानी राहिलो. भावाच्या भरवशावर पीके आली व आपणास त्यांनी धान्य पाठविले. आता त्यांना वाटणी बद्दल कसे बोलायचे आणि जर वाटणी झाली तर नोकरी सोडून खातखेडलाच रहावे लागेल. तुला शेतीची कामे करावी लागतील. मला तर प्रश्न आहे."

अन्नपूर्णा म्हणाली " म्हणजे आपल्या बाळाला शेती मिळणार की नाही? त्यांत बाळाने कलेक्टर होण्याचे मनाचे मनोरे करून चालणार नाही. हातचा घास सोडून पळत्याच्या मागे जाणे हे योग्य नाही."

सितारामपंत म्हणाले "मग काय करायचे ? बाळ जन्माला आल्याबरोबर विचारांचे गणित संसारात बदलते काय ?"

अन्नपूर्णा म्हणाली "विचार करा. भाऊजी सबनीसांचा सल्ला घ्या."

सितारामपंत म्हणाले "बरं झालं तू भाऊजींची गोष्ट काढली. ते मोठे शेतकरी आहेत. त्यांना अनुभव आहे. तू केव्हा घरी येणार आहेस?"

अन्नपूर्णा म्हणाली "भाऊजी सबनीसांचा व माझ्या येण्याचा काय संबंध?"

सितारामपंत म्हणाले "अग आता बाळाचे बारसे करायचे. तान्हाबाई व भाऊजींना बारश्याला बोलवावे लागेल ना. मग दोन्ही गोष्टी होतील. मी त्यांच्याकडे निमंत्रणाला जाऊन येतो."

अन्नपूर्णा म्हणाली " तुम्ही गुरुजींकडून चांगला दिवस पाहून मुहूर्त ठरवा. त्या आधी मी बाळाला देवीला घेऊन जाऊन येते."

सितारामपंतांनी मुहूर्त काढला. सबनीस मंडळी, चौरीकर व आजूबाजूचे लोकांना बोलाविणे केले. त्या आधी खातखेडला जाऊन देवीला ओटी भरून आले. बळीरामभाऊकडे बारश्याचे आमंत्रण दिले. बारश्याच्या दिवशी देवाला अभिषेक केला. सितारामपंत म्हणाले की आजोबांचे नांव नातवाला ठेवण्याची प्रथा आहे तर आपण बाळाचे नांव "कृष्ण" ठेवू या. अन्नपूर्णने संमती दिली. अन्नपूर्णा बारश्याच्या दिवशी यशोदा झाली. बाळाला पाळण्यात टाकण्यात आले. भोवतीच्या सर्व बायकांनी हासत खेळत अन्नपूर्णकडून बाळाला पाच नांवे ठेवली. राघव, नारायण, गोविंद, दत्तात्रेय व कृष्ण म्हणून दोन बायांनी पाळण्याभोवती बाळाला वरून खाली आणत "कृष्ण" या नावाचा शेवटी उच्चार केला. अन्नपूर्णने बाळाच्या कानांत "कृष्ण" म्हणून हाक मारली. बाळ हसू लागले. नंदाच्या कृष्णाने पाळण्यातून अश्या गोड लीला केल्या की ती यशोदा आई सर्व सांसारिक कारभार सोडून कृष्णाच्याच मुखाकडे बघत राही. जणू काही तिला समाधी लागावी. ही समाधी भक्तिरूप झाली. कृष्णाने यशोदेला स्वतःच्या मोहात पाडले. ती माऊली धन्य आणि भाग्यवान होती. परमेश्वर तिच्या मांडीवर खेळत होता. इथेही अन्नपूर्णला या कृष्णाने मोहात अडकविले. हा कृष्ण पण अन्नपूर्णला म्हणत होता की माय मी तुझा लेकरु म्हणून जन्माला आलो आहे तर मी तुझा लाडका म्हणूनच मिरवीन आणि तुझी सेवा करीन. "यशोदेचा कान्हा आणि मी सारखाच आहे." सिंदी वर्धा मधे जन्मलेला हा बाळ कृष्णरूप होउन अन्नपूर्णला आश्वासन देत होता.

सितारामपंत व अन्नपूर्णा बाळाला घेऊन खातखेडला देवीचे दर्शन केल्यावर चंद्रपुरला एकवीरा देवीला ओटी भरून आले. अन्नपूर्णने बाळाच्या खुशालीसाठी मनोमन प्रार्थना केली. देवीचे लक्ष आणि आशीर्वाद कुटुंबियावर रहावे अशी मागणी केली. देवळीचे पू. गणपतराव महाराज हे प्रसिद्ध रामभक्त साधुपुरुष होते. ते देवळी पासून रामटेक पर्यंत रामाच्या दर्शनार्थ लोटांगण घालीत जायचे. अन्नपूर्णाबाई पू. गणपतराव महाराजांकडे गेल्या. त्यांचा अन्नपूर्णनी गुरुमंत्र घेऊन आशीर्वाद घेतला.

सितारामपंत त्यांच्या नोकरीत समाधानी व आनंदात होते. सत्वशील धार्मिक आणि शांत स्वभावी म्हणून सितारामपंतांना लोक ओळखत. त्यांना पटवारी (तलाठी) म्हणून मान होता. इकडे अन्नपूर्णचा संपूर्ण दिवस घरकाम, पूजा-पोथीपेक्षा कृष्णाकडे त्याचे खाणे पिणे, खेळविणे आणि रमविण्यात जाऊ लागला. सितारामपंत घरी आले की त्या कृष्णाने दिवसभरांत रडण्या हसण्यापासून कशाप्रकारच्या बाललीला करून तिची कशी फजिती केली याबद्दल कौतुकाने रंगवून सांगू लागल्या. सितारामपंत कृष्णाच्या लीला बघून हसत. त्यांना धन्यता वाटू लागली. घरांत आनंदाचे वातावरण होते. अन्नपूर्णला तर कृष्णबाळावर किती व कसे प्रेम करु असे झाले. तिचे वय तरी त्यावेळी किती होते? फक्त अवघे १६ वर्षांचे अन्नपूर्णचे वय होते.

कृष्ण बालरूपाने सितारामपंतांकडे जमीनीवर सरकू लागला. पाळण्यात अन्नपूर्णा अंगाई गीत म्हणत. कृष्णाला लांब झोके देई तेव्हा पाळण्यात चिमण्यापत्राला लावलेली रंगबिरंगी पोपट-चिमण्यांच्या बाहुली हलत. त्या हलण्याबरोबर कृष्णाचे डोळे त्या पक्ष्यांकडे बघताना फिरत. कृष्ण हसे व तो झोपी जाई. त्यानंतर अन्नपूर्णा घरकाम आटोपत असे. पावसाळ्यात व थंडी मधे तिला स्वतःला जपावे लागे. तिला दम्याचा त्रास होता. तेव्हा ती अस्वस्थ होई. अन्नपूर्णला काळजी वाटे की तिला जर त्रास वाढला तर कसे होईल. सितारामपंत अन्नपूर्णसाठी वैद्यांचे औषध आणून देत. सर्वसामान्य सितारामपंतांच्या

कुटुंबाचे दिवस चांगले चालू होते. कृष्ण ६ महिन्याचा असेल. एक दिवस सितारामपंत बाहेरून आले ते ताप घेऊनच. वैद्याचे औषध घेऊन तब्येतीला आराम झाला नाही. नियतीच्या मनांत काय आहे याची पुसटशी ही कल्पना अन्नपूर्णला नव्हती. नियतीने घात केला. सितारामपंत या रोगातून उठले नाही. त्यांनी जगाचा अचानक निरोप घेतला. अन्नपूर्णेवर फार मोठा आघात झाला. चार जवळची मंडळी आली. सांत्वन देऊ लागली. नातलग मंडळीला अन्नपूर्णेची कीव आली. अस कस अन्नपूर्णचं व बाळाचं नशीब? आता ती पुढे काय करणार? तिचे केसवपन झाले.

सिंदी वर्धेच्या जवळच होते. अन्नपूर्णला आणि कृष्णाला एकटे वर्धला राहणे शक्य नव्हते. चौरीकरांकडेही शेतीवाडी होती. चौरीकरांनी अन्नपूर्णला व कृष्णाला आपल्या घरी आणले. काही दिवस माहेरी राहिल्यावर अन्नपूर्णा खातखेडला राहिल्या. शेतीची माहिती त्यांना मिळाली. तान्हाबाई सबनीसांनी अन्नपूर्णा व कृष्णाला काही दिवस सोनेगावखर्झ्याला आणले. अन्नपूर्णकडून शेतीची माहिती भाऊजी सबनीस आणि तान्हाबाईंना कळली. अन्नपूर्णा शिकली नसल्यामुळे कुठे नोकरी करण्याचा प्रश्नच नव्हता. भाऊजी सबनीस व तान्हाबाईंना अन्नपूर्णा व कृष्णाची काळजी वाटली. या मायलेकांचे पुढचे दिवस कसे जातील याची काळजी होती. अन्नपूर्णला तिच्या माहेरी ठेवून प्रश्न सुटणार नव्हते. खातखेडला स्वतःची शेती असून सितारामपंतांचे बळीरामभाऊ समोर व्यवहारांत काही चालत नव्हते, नव्हे सितारामपंतांना बळीरामभाऊ समोर तोंड उघण्याची हिंमत नव्हती. अन्नपूर्णातर १६ वर्षाची लहान मुलगी होती. तिचे खातखेडला राहून प्रश्न सुटणार नव्हते. तान्हाबाईंना मूल नव्हते म्हणून भाऊजी व तान्हाबाईंनी अन्नपूर्णा व कृष्णाला स्वतः जवळ ठेवले.

अन्नपूर्णा कृष्णाला बापू म्हणून हाक मारू लागल्या. कृष्ण सबनीसांकडे सर्वांचाच लाडका बापू झाला. भायजी सबनीसांनी स्वतःच्या भाऊ दाजीबा यांचा मुलगा माधव याला दत्तक घेतले होते. पू. बाबासाहेब गढीकरांची चुलत बहिण पार्वतीबाई हिचेशी माधवराव सबनीसांचे लग्न झाले होते. दाजीबा सबनीसांचा दुसरा मुलगा विनायक हा मंगरूळ दस्तगीरला होता. विनायकराव पण पटवारी होते आणि त्यांच्याकडे ५-६ गावे होती. तेथे पण शेतीवाडी होती. पू. बाबासाहेब महाराज गढीकरांचे त्यांची बहिण पार्वतीबाईवर प्रेम असल्यामुळे ते १-२ महिने तिच्याकडे येऊन राहत. पू. बापुराव सुद्धा सोनेगाव खर्झा आणि मंगरूळ दस्तगीरला राहत होते.

जीजी व पार्वतीबाई या दोन्ही मनाने प्रेमळ असल्यामुळे बापूचे लाड कौतुक होऊ लागले. बापूच्या तेलमालिश, आंघोळीसाठी बाई लावली. बापूचे पोट भरले की गुंडाळलेलं मुटकुळं जवळ घेतले की गोजिरे रूप बघून आल्या व अन्नपूर्णा यांना अपार आनंद व्हायचा. बापूचे बालरुदन असो वा बालहास्य, त्याच्या चेहऱ्यावरील काजळ, ओघळलेले बटबटीत डोळे, गालावर नजर लागू नये म्हणून लावलेला काजळाचा ठिपका, कपाळावरील काळा ठेपसा, मनगट्या, हातात कडी, पायात साखळ्या तोरड्या असे बापूला घालून नटवून बापूच्या बाळलीलेचे घरच्या बाया व पुरुष आनंदित व्हायचे. बापूचा चेहरा मोहक, निष्पाप, कांतिमय असल्यामुळे सर्वांचे मन वेधायचा. बालरूपाला संकल्प विकल्पाचा स्पर्श नसल्यामुळे तो देवरूपच असतो. त्यांत बापूचं नाव 'कृष्ण'. तो सर्वांचे मन आकर्षित करणारच. बापू चंद्रकलेप्रमाणे घरात वाढू लागला व रांगू लागला. घरच्या सर्व मंडळीला त्याच्याकडे लक्ष द्यावे लागे. डोळ्यात तेल घालून सबनीसांकडे बापूच्या कोडकौतुकाची बरसात होती.

सोनेगावखईयाला सबनीसांचे घर टेकाड भागावर होते. घराच्या आजूबाजूला मोठे आंगण, आत शिरल्यावर डावीकडे येणाऱ्या-जाणाऱ्याची बैठक, मधे आंगण, नंतर घर, घराला छपरी, माजघर, खोल्या, स्वयंपाकघर, मागे धुण्या-भांड्याची जागा, अंगणात विहीर व दोन झाडे, तुळशीवृंदावन होते. घराच्या मागील बाजूला दोन नाथपंथीय अवधूत बुवाचे मंदिर होते. गावातील लोक या मंदिरात येत. बाहेरून नाथपंथीय भक्त व साधू अधून-मधून या मंदिरात येत. 'अलख निरंजन' चा घोष अधून-मधून ऐकू येई. मंदिराच्या घंटेचा सुस्वर निनाद दिवसभर कानावर पडे. त्यामुळे भक्तांची उपस्थिती व ये जा सबनीसांकडे कळत असे. आरती, भजन, संकीर्तनामुळे परिसराला पवित्रता आली होती. चंद्रभागा नदी १/२कि.मी. जवळ लहानशा प्रवाहात वाहत होती. गाई गुरं घरी होती. शेतीच्या कामाची औजार व बैलगाडी, रेंगी गोशाळेत होती. नोकर चाकर होते. भाऊजींचा शेतीचा कारभार मोठा होता आणि ते गावाचे प्रतिष्ठित असल्यामुळे आणि ५-६ गावचे पटवारी असल्यामुळे महसूल खात्याचे अधिकाऱ्यांची त्यांच्याकडे अधून-मधून ये जा होती. गावच्या लोकांची कामे भाऊजीकडे असायची. भाऊजी उदार होते. मनाने ते चांगले होते. फक्त त्यांच्या वाणीने वाक्यागणिक वऱ्हाडी शिव्यांची विशेषणे उपयोगात आणावी, ही सवय होती. त्यामुळे लोकही त्यांच्याशी जरा दबकून व घाबरून वागत असत. भाऊजींचे बापूवर प्रेम होते. ते ही बापूचे कौतुक करीत. बापूचे दिवस भाऊजीकडे लाडात व आरामात जाऊ लागले. बापू आता चालू लागला, धावू लागला. म्हणून नोकर चाकरांना सुद्धा तो पळवीत असे. समोरच्या घराची पोरं अंगणात येऊन बापूशी खेळायची. सोनेगावखईयाला आजूबाजूला कापशीकर, अप्रबुद्ध, बावने, माळदे, जवडे कुटुंब राहत होते.

पू. बाबासाहेब महाराज गढीकर हे एकदा भाऊजीकडे आले. त्यांना अन्नपूर्णा व बापूची परिस्थिती आल्यांनी सांगितली. बळीराम खातखेडकरांनी हळू हळू शेती विकायला सुरुवात केली. सितारामपंतांची मंजूरी न घेता विक्री केली आहे असे पू. बाबासाहेबांना सांगितले. अजून अशा प्रकारे सर्व शेती विकून बापू पर्यंत जर शेतीचा हिस्सा ठेवला नाही तर अन्नपूर्णा व बापूचे नुकसान होईल हे कळले. पू. बाबासाहेब व पू. भाऊजी यांनी या गोष्टीसाठी बळीरामभाऊची खातखेडला भेट घेतली. पू. बाबासाहेब हे संत होते व वकील ही होते. त्यांनी बळीरामभाऊला योग्य शब्दांत समजावून शेतीचा १८ एकराचा हिस्सा अन्नपूर्णा व बापूच्या नावाने करवून घेतला. यानंतर भाऊजींना थोडा काळ या शेतीकडे बघावे लागले. ते खातखेडवरून दुभत्या गाई सोनेगावखईयाला आणून ठेवीत व भाकड झाल्या की खातखेडला गाई पोहोचवून देत. ते खातखेडला नोकर ठेवून शेतीची कामे करवून घेत. यामुळे शेती पू. बापूराव व अन्नपूर्णांच्या नावावर झाली. बापूला भाऊजी अधून मधून मंगरूळपीरला नेत असत. तेथेही विनायकराव सबनीसांकडे बापूचे लाड होत होते. माधवराव सबनीसांना दोन पोरं होती. गजानन उर्फ बाबासाहेब सबनीस आणि विठ्ठलराव सबनीस. त्यांच्या बरोबर बापू खेळत असे. ६ वर्षांचा झाल्यावर बापूला सोनेगावखईयाला प्रायमरी शाळेत घातले.

बापूचे प्रायमरी शाळेत शिक्षण चालू होते. ८ व्या वर्षी बापूची मोंज भाऊजी व आल्यांनी केली. बापू मधे आता बदल होऊ लागला. त्रिकाळ संध्या करणे, सोवळे, सोवळ्यांत पूजा व नैवेद्य याचे धडे अन्नपूर्णने बापूला सोनेगावला दिले. भीमरूपी स्तोत्र, रामरक्षा स्तोत्र, शुभंकरोती शिकविले. हळू हळू धार्मिक संस्कार बापूला मिळाले. बापू पण आनंदाने मन लावून पाठांतर करायचा. अन्नपूर्णा कधी दुपारी जवळ घेऊन तर कधी रात्री झोपतांना रामायण, महाभारत, साधु संतांच्या गोष्टी बापूला सांगायच्या.

संतांच्या गोष्टी बापूला मनापासून आवडायच्या. कृष्णाच्या लीला व गोष्टी सांगितल्या की बापूला हसू यायचे व उत्सुकतेने अन्नपूर्णला अनेक प्रश्न विचारायचा. श्रीराम जय राम जय जय राम ची माळ रोज करण्यासाठी अन्नपूर्णने बापूला शिकविले. बापूची देवावर श्रद्धा वाढू लागली. देव म्हणजे अलौकिक शक्ति व सगळ्याचा आधार देणारा आहे असे बाल मनाला पटू लागले.

सबनीसांचा माधव व विनायक हे वयाने मोठे होते. ते बापू बरोबर खेळायचे. बापू शाळेत गेला की सर्व प्रकारचे खेळ मित्रांसोबत खेळायचा. लपंडाव, विटी-दांडू, कबड्डी, हूतूतू मध्ये तो अव्वल नंबर असायचा. खेळणे संपले की मित्रांना घेऊन आईने सांगितलेल्या गोष्टी त्याच्या गोड भाषेत मित्रांना सांगू लागला. राम, कृष्ण, शिव, गणपति, शौर्यकथा, शिवाजी महाराज, राणाप्रताप, झांशीची राणी असे अनेक आवडत्या विषयांची यादी त्याच्या जवळ होती. मुलं सुद्धा बापू कडून गोष्टी ऐकण्याबद्दल मागे लागायची. मित्रांना बापूच्या गोष्टींची आणि त्याच्या सहवासाची चटक लागली. बापू कधी एकटा घरी आला असे झाले नाही. तो सतत मित्रांना भोवती ठेवायचा. त्याला एक अजून सवय लागली. नाथ मंदिरात जाऊन दर्शन घ्यायचा व तेथील साधू, सेवेकरी यांच्याशी गोष्टी करायचा किंवा तेथे कथा-कीर्तन ऐकायचा. अन्नपूर्णला व सबनीसांकडे सर्वांना बापूच्या या सवयीबद्दल कौतुक वाटत असे. त्याची फारशी बाहेर भांडण होत नव्हती. उलट त्याच्याबद्दल मित्रमंडळी, शिक्षक व लोक चांगलेच बोलायचे.

बापूला व्यायामाची सवय जडली. सकाळी उठून आईने तोंड धुतल्यावर दूध प्यायला द्यावे. आंघोळ घालावी. काही दिवसांनी या दिनक्रमा मध्ये बदल झाला. बापू भाऊजींबरोबर चंद्रभागेवर स्नानाला जाऊ लागला. बापूला भाऊजींनी पोहणे शिकविले. बापू सूर्य नमस्कार, दंड बैठका हा व्यायाम नियमित करू लागला. विनायकराव सबनीस मंगरूळवरून आले की बापूने घोड्यावर बसून रपेट मारावी. मंगरूळला मुक्काम असला की घराजवळ पहेलवान लोकांच्या आखाड्यात (व्यायाम शाळेत) जाऊन मातीत कुस्ती खेळावी. कुस्ती हा बापूचा अतिशय प्रिय खेळ होता. त्यामुळे कुस्तीच्या दंगलीत लहान मुलांच्या जोडीत हमखास त्यांनी जिंकावे. तेल मालिश अंगाला करून घ्यावी. बापू हा व्यायाम वेडा होता.

बापू अभ्यासाबरोबर देवा समोर बसून चिंतन करू लागला. ६व्या वर्षीच सर्व स्तोत्र पाठ झाली. विष्णुसहस्रनाम सुद्धा पाठ झाले. पण अधून मधून त्याचे ध्यान लागणे वाढू लागले. बसल्या बसल्या बापूची तंद्री लागली की कोणाशीच बोलायचा नाही. अन्नपूर्णा व सबनीसांच्या नजरेत बापू मधील बदल कळला. भाऊजींना बापूचे असे वागणे पटले नाही. भाऊजी अन्नपूर्णला म्हणाले "*****चा बापू अजून छोटा आहे तर वेड्यासारखा करायला लागला आहे. तुझे लक्ष नाही का *****कडे?" अन्नपूर्णने घाबरून विचारले "भाऊजी काय झालं बापूनी काही चूक केली की तो कमी जास्त बोलला तुम्हाला."

भाऊजी म्हणाले "*****चा तो काय त्याचा बाप माझ्या समोर बोलला नाही. पण तुला कळते का की लहानपोर कधी तासन्तास डोळे लावून बसतात? वेडा होईल तो वेडा."

तान्हाबाई मध्ये बोलल्या "अहो! तुम्ही सांगता ते खरं आहे. पण बापूला कशाला कमी जास्त बोलता. तो लहान आहे. येईल समज त्याला. काळजी अन्नपूर्णाकरील. आम्ही बघतो त्याच्याकडे. रागावू नका."

भाऊजी म्हणाले "*****, अरे त्याचे लक्षण चांगले नाही. तुम्ही आता पासून लक्ष द्या. तो तासन्तास अवधूत मंदिरात ध्यान लावून बसतो."

तान्हाबाई म्हणाल्या "आपण लक्ष ठेवून आहोच. अगे अन्नपूर्ण ! बापूला तंद्री लागली की त्याला जागा करून विचार त्याला काही होतेय का?"

अन्नपूर्णा म्हणाली "त्याचे कधी कधी खाण्याकडे, कधी अभ्यासाकडे लक्ष नसते. मी त्याला भरविते. मी तरी काय करु."

तान्हाबाई म्हणाल्या " बरं आहे. बघू आपण बाबासाहेब महाराज आल्यावर विचारु त्यांना."

पू. बाबासाहेब महाराज गढीकर सबनीसांकडे मुक्कामाला आले. बापू आता मोठा झाला होता. पू. बाबासाहेब सकाळी शौचासाठी शेताकडे जायचे. पू. बाबासाहेबांची उन्मनी अवस्था असायची. शेतामध्ये जिकडे त्यांचे तोंड असेल तिकडे पू. बाबासाहेब चालू लागायचे. प्रातर्विधीसाठी शेतात बसले की किती वेळ झाला याचे पू. बाबासाहेबांना भान राहत नसे. भाऊजींनी पू. बाबासाहेबांसाठी पाण्याची लोटी घेऊन बापूला पू. बाबासाहेबांसोबत शेताकडे जायला सांगितले. पू. बाबासाहेब प्रातर्विधीला जावो की गावात कोणाकडे जावो बापू नेहमी पू. बाबासाहेबांबरोबर राहू लागला. एकदा घरी ब्राह्मण लोक पूजेसाठी भाऊजीकडे आले होते. बापूनी बघितले की बाबासाहेब प्रातर्विधीतून लवकर उठले नाही. तिकडे घरी तर पूजेसाठी घरची लोक व ब्राह्मण पू. बाबासाहेबांची वाट बघत आहेत. आता पू. बाबासाहेबांना कसे बोलवावे. ते तर उन्मनी अवस्थेत आहेत. बापूची ही आंतरिक मनःस्थिती पू. बाबासाहेबांना कळली. पू. बाबासाहेब लगेच सावरले व बापूला म्हणाले "बापू काळजी करू नको, हे पहा मी आलोच. ब्राह्मणाला माझ्यामुळे उशीर होतो का?" बापूला कळले की त्यांची मनाची अवस्था पू. बाबासाहेबांना कळली.

बापूला पू. बाबासाहेबांबद्दल आदर वाढू लागला. त्यांची सेवा लहानपणीच घडू लागली. पू. बाबासाहेबांबरोबर एकदा शेतात गेले असता बापूला तंद्री लागली. बापूची अवस्था पू. बाबासाहेब महाराजांनी ओळखली. ह्या शिष्याकडे विशेष लक्ष ठेवणे आवश्यक आहे, असे वाटले. त्यांना माहित होते की परमार्थ मार्गात बापूची उपजत मोठी पात्रता आहे. आता त्याला मार्गदर्शनाची आवश्यकता आहे.

पू. बाबासाहेब भाऊजींच्या घरी आल्यावर त्यांनी अन्नपूर्णला जवळ बोलाविले. अन्नपूर्णा, आत्या, भाऊजी सर्व मंडळी हजर होती.

पू. बाबासाहेब म्हणाले "अन्नपूर्णा तू काळजी करू नको. तुला गणपतराव महाराजांचा गुरुमंत्र आहेच. ते रामभक्त मोठे संत आहेत. जगात सर्वत्र राम व्यापला आहे. सर्व संत हे राममय असतात. हे तुला माहित आहे.

'जे जे चराचर भूतामाजि असे पांडुसुता,
जाना वन्हि उष्णता, अभेद जेवी ॥'

ईश्वर सर्व प्राणिमात्र आणि चराचरांत व्यापला आहे. ते परब्रह्म चैतन्य तत्त्व सर्वीकडे एकच आहे. ज्याप्रमाणे अग्निचे प्रकार वेगवेगळे असले तरी उष्णता ही सारखीच असते. त्याप्रमाणे तुझ्या माझ्या हृदयात राम आहे. आता तुला बापू कडे लक्ष द्यायचे आहे. रामभक्ति चालू ठेव व बापू कडे लक्ष दे. तो या वयात भगवंताचे चिंतन करतो. घाबरू नको. चिंताही करू नको. माझे त्याच्याकडे पूर्ण लक्ष आहे. 'नको खेद करू कोणत्या गोष्टीचा, पतीलक्ष्मीचा जाणतसे.'" हे आश्वासन पू. बाबासाहेबांनी अन्नपूर्णला दिले. "सकळ जीवांचा करितो संभाळ । तुज मोकळील ऐसे नाही ॥"

सूरदास म्हणाले "अन्नपूर्णा व पू. बापुराव महाराजांची पू. बाबासाहेबांबरोबर अभूतपूर्व भेट झाली आणि त्यांनी दोघांनाही प्रपंच आणि परमार्थाचे ज्ञान देऊन विश्वास दिला की पू. बाबासाहेब त्यांच्या पाठीशी आहे."

पू. बापुरावांना पू. बाबासाहेबांनी स्नान करून मंत्रोपदेश घेण्यासाठी बोलाविले. पू. बापुराव महाराजांचे हृदयातील आसन पवित्र अंतःकरणानी पू. बाबासाहेबांची वाट पहात होते. पू. बाबासाहेबांची पू. बापुरावांनी षोडशोपचारे पूजा केली. पू. बाबासाहेबांनी "गोपालकृष्णाचा" मंत्र पू. बापुरावांना दिला. पू. बापुरावांचे हृदय गहिवरून आले. आनंदाश्रुंनी पू. बापुरावांनी पदवंदना केली. पू. बाबासाहेबांनी या चिमुकल्या बापूला हृदयाशी धरून डोक्यावर हात फिरविला. पू. बाबासाहेब म्हणाले "बापू, घाबरू नको. आता तू माझा आहेस. तुझ्या परमार्थ आणि प्रपंचाकडे माझे लक्ष राहील. तू यापुढे आईची सेवा करीत रहा. ती सेवा मला पोहोचेल." या पूजेच्या वेळी बापूने पू. बाबासाहेबांचे पाय स्वतः घातलेल्या सोवळ्यानी पुसले. भाऊजी सबनीस रागावून ओरडले "भ***च्या अक्कल नाही. पाय पुसायला फडके घ्यावे. सोवळ्याने पाय पुसतो. अशी पूजा करतात का?" पू. बाबासाहेब भाऊजींना म्हणाले "भाऊजी खरी पूजा तर या माझ्या बापूला कळली. सोवळ्याची पूजा त्याला कळली."

बापुरावांनी पू. बाबासाहेबांचे शब्द न शब्द कानात साठविले. आईला गुरुतुल्य मानून तिची सेवा सुरु केली. ती म्हणेल त्या शब्दाला बापू खाली पडू द्यायचा नाही. म्हणून पू. बापुरावांना सबनीसांच्या सोनेगावखड्याचे आकर्षण आणि महत्त्व होते.

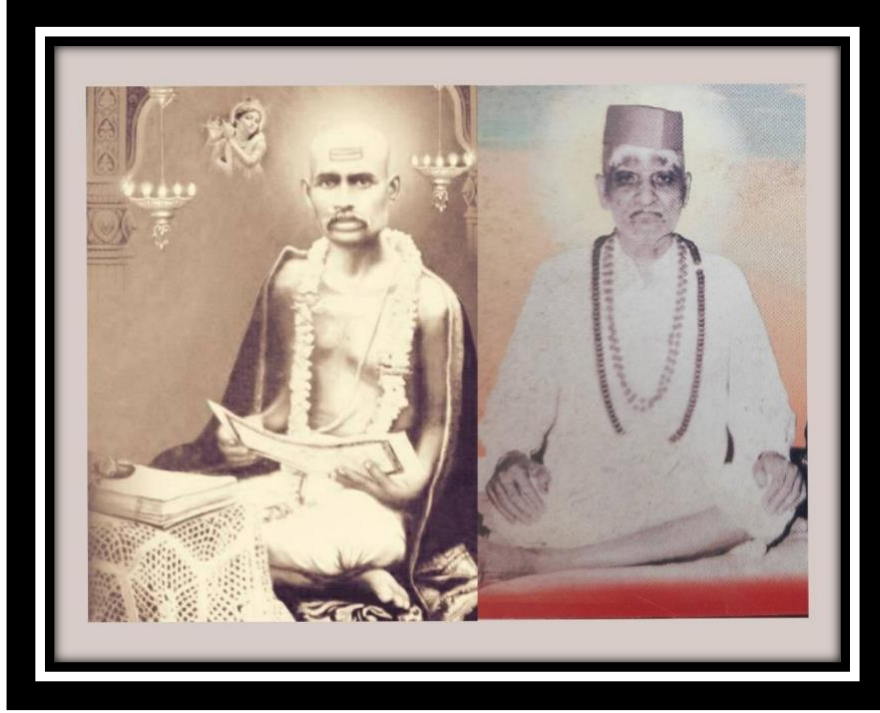
पू. बापुरावांची मुमुक्षु अवस्थेला सुरवात झाली. आधीच पू. बापुरावांच्या हृदयांत भक्तिरस साठला होता. माय अन्नपूर्णने भक्तिरसाचा घडा बापुरावांच्या मनांत घडविला. या पवित्र स्थानावर परब्रह्म पू. बाबासाहेब महाराज गढीकर गुरुरूपाने स्थानापन्न झाले.

सूरदास म्हणाले "कर्ता करविता गुरु वासुदेव" ही भावना पू. बापुरावांच्या मनांत जागृत झाली. आपल्या गुरुने गुरुमंत्राच्या दिवशी स्वतःला आणि माय अन्नपूर्णला तर पदरांत घेतले आहे. मग काळजी कशाला? ही निर्भयता त्यांना आली. आता आपल्याला काहीच करायचे नाही. जे काही आहे ते सर्व पू. बाबासाहेबांचे आहे. जिथे मन गुरुच्या स्वाधीन केले आणि मस्तक गुरुच्या पायी ठेवले तर माझे काय राहिले. हा दृढ विश्वास पू. बापुरावांमधे जागृत झाला.

सूरदास म्हणाले की बापुरावांची अवस्था गुरुमंत्र घेतांनाच अशी झाली -

"सद्गुरुनायके पूर्ण कृपा केली । निज वस्तू दाविली माझी मज ।
माझे सुख मज दाविले डोळा । दिधली प्रेमकळा ज्ञानमुद्रा ॥"

॥ श्रीराम जय राम जय जय राम॥श्रीराम जय राम जय जय राम॥ श्रीराम जय राम जय जय राम ॥

प.पू. बाबासाहेब महाराज व प.पू.बापुराव महाराज

हाच तो वऱ्हांडा जिथे दोन खांबांच्या मधे प.पू. बाबासाहेब महाराजांनी प.पू. बापुराव महाराजांना अनुग्रह दिला. प.पू. बाबासाहेब महाराज नेहमी याच वऱ्हांड्यातील पाळण्यावर बसायचे.

॥ श्रीराम जय राम जय जय राम॥श्रीराम जय राम जय जय राम॥ श्रीराम जय राम जय जय राम ॥

बापुरावांना वाटले आज ते धन्य झाले. कारण त्यांना गुरुने प्रेमाचे खरे स्वरूप दाखविले, खरे ज्ञान दिले. परमार्थात जे मिळवायचे असते ती वस्तू म्हणजे स्वतःची खरी ओळख करून घेणे असते. ते म्हणजे "आत्मज्ञान" दिले. ही ओळख करवून देऊन गुरुमाऊलीने पूर्ण कृपा केली आहे. यालाच "ब्रह्मज्ञान" "ब्रह्मस्वरूप बघणे" म्हणायचे. याच्या सारखे दुसरे सुख नाही.

बापुराव यांना नाममंत्र जपण्याचा सारखा ध्यास लागला. लहानपणात कोवळे मन हरिरूप झाले. पहाटे जागे होऊन गुरुध्यान व गुरुमंत्र जप बापुराव करू लागले. स्नान करून ते सकाळ संध्याकाळ संध्या करीत असत आणि १२, १८, २४ अशा गायत्री मंत्राच्या रोज माळा करू लागले. दिवसा शाळेत गेल्यावर मित्रांना व लोकांना त्यांच्या साधनेबद्दल ते बोलत नव्हते. मात्र खेळ, मल्लखांब आणि धार्मिक गोष्टीमुळे मित्रवर्ग बापूच्या मागे मागे येऊ लागला. गावातल्या काही लोकांना बापू बद्दल माहिती कळली. ते ही लोक बापूच्या भोवती जमून बापुनी सांगितलेल्या रसाळ धार्मिक गोष्टी ऐकू लागले. भाऊजी, तान्हाबाई, पार्वतीबाई, माधवराव सबनीस व अन्नपूर्णला एकीकडे बापुचे कौतुक वाटायचे. पण भाऊजी मात्र व्यवहारी होते. त्यांना बापुरावांची समाधिवस्था, ध्यान आणि देवपूजेबद्दल चिंता वाढली. या मुळे बापुराव आणि अन्नपूर्णला भाऊजींचे शिष्यायुक्त मार्गदर्शन मिळायचे. बापूने मॅट्रिक पर्यंत उत्तम शिक्षण घ्यावे, नोकरीला लागावे आणि अन्नपूर्णला संभाळून व्यावहारिक जीवन हुशारीने चारचौघांसारखे जगावे असे भाऊजी सबनीसांना वाटत होते. बापूने सोन्याहून बहुमोल शेती, जमीन जुमला चतुराईने सांभाळावी म्हणून, अन्नपूर्णा आणि बापूला व्यवहार समजावा म्हणून भाऊजी त्यांना खातखेडला अधून मधून नेत असत.

१९०५ साल उजाडले. पू. बापुराव सोनेगावखड्याहून तीसरी इयत्ता पास झाले. तेथे पुढील शिक्षणाची सोय नव्हती. मंगरूळ दस्तगीरला सातवी इयत्तेपर्यंत शिक्षणाची सोय होती. तेथे विनायकराव सबनीस पटवारी होते आणि तेथील शेती बघत होते. पू. बापुरावांचे या ठिकाणी शिक्षण झाले असले पाहिजे. भाऊजी सबनीसांचा मुलगा माधवराव सबनीस त्यांच्या पत्नीसह सोनेगावखड्याला होते. माधवरावांचा दुसरा मुलगा विठ्ठलराव सबनीस हा विनायकरावांना दत्तक गेल्यामुळे मंगरूळ दस्तगीरला होता. या कुटुंबातील व्यक्तित्वे सोनेगाव - मंगरूळ जाणे-येणे सतत होते. सोनेगावला आखाडा आणि व्यायामशाळा नव्हते आणि आज ही नाही. मंगरूळ दस्तगीरला विनायकराव सबनीसांच्या घराजवळ आखाडा होता. पू. बापुराव महाराज त्यांच्या लहानपणातील आखाड्याला जाणे, कुस्ती, सूर्यनमस्कार आणि घोड्याची रपेट करून शेरभर दूध पिण्याच्या गोष्टी बैठकीत नेहमी सांगत असत. लहानपणीच पिळदार सुदृढ शरीरयष्टी त्यांनी कमाविली असे शिष्यांना सांगत होते. यामुळे मंगरूळ दस्तगीरला पण पू. बापुराव महाराजांचे शिक्षण झाले.

माधवराव यांचा पहिला मुलगा बाबासाहेब उर्फ गजानन सबनीस हे सोनेगावखड्याला होते. यांचा जन्म १९०९ सालचा आहे. पू. बापुराव महाराजांपेक्षा ते १३ वर्षांनी लहान होते. त्यांचे लग्न १९२३ साली राधाबाई उर्फ माई सबनीस यांच्याशी ८व्या वर्षी झाले. साधारण त्याच काळी पू. बापुराव महाराज यांचे दुसरे लग्न पू. मायबाईंशी झाले. पू. बापुराव महाराज ६वी मधे असतांना पहिले लग्न गोपिका पेशकर हिचेशी झाले होते.

सातवी शिक्षण झाल्यानंतर पू. बापुराव महाराज आणि अन्नपूर्णाबाई बापूच्या पुढील शिक्षणासाठी वर्धला रहायला गेले.

विवेक सूरदासांना म्हणाला "पू. बापुराव महाराजांचे बालपण सबनीसांकडे गेले. तेथेच त्यांचा गृहस्थाश्रम सुरू झाला. अध्यात्मिक आणि धार्मिक संस्काराचे बीजारोपण आणि प्रगती सबनीसांकडेच झाली. त्यांच्या गृहस्थाश्रम प्रवेशाबद्दल सांगा."

सूरदास म्हणाले की आता बापूच्या गृहस्थाश्रमास सुरवात होत आहे ती कथा ऐका -

बापू आता ६वी इयत्तेत होता. भाऊजी सबनीसांकडे पू. बाबासाहेब महाराजांनी निरोप दिला की बापूसाठी आर्वीचे पेशकर यांची मुलगी गोपिका आहे ती बापूसाठी पहावी. पू. बाबासाहेब महाराज आर्वीला त्यांचे गुरु पू. आप्पाजी महाराज घाटे यांच्याकडे जायचे. आर्वीला त्यावेळी "मायबाई" नावाच्या संत झाल्या होत्या. मायबाईचे शिष्य अडकोजी महाराज व अडकोजींचे शिष्य राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज झाले. आज ही आर्वीत मायबाईंना लोक मानतात. संत गुरुजी म्हणजे भगवंतराव महाराज हे आर्वीत होऊन गेले. ते गृहस्थाश्रमी आणि पोस्ट मास्तर होते. त्यांना एक मुलगी होती. पू. भगवंतराव महाराजांना पू. भालचंद्र महाराज देशपांडे, पारडी मालेगांव जिल्हा वाशिम, यांचा उपदेश होता. गुरुजी वाई या नावाने आज ही आर्वीला एक भाग आहे. पू. गुरुजी गणपति भक्त होते. त्यांनी अनेक पदे रचिली आहेत. गुरुजींचे अनेक भक्त कुटुंबात ही पदे श्रद्धापूर्वक म्हणणारे आज ही आहेत. पू. बापुराव महाराजांकडे दर गुरुवारी भजन होत असते. त्यांत पू. बापुराव महाराजांचे कनिष्ठ चिरंजीव बाळासाहेब उर्फ सुरेश खातखेडकर "धाव पाव गा भक्तवत्सला, शरण मी तव पद कमला ला" हे पू. भगवंतराव महाराजांचे भजन सुरेल आवाजात भावपूर्णतेने म्हणतात.

पू. बाबासाहेब महाराजांचा संबंध पू. गुरुजींबरोबर आला. परमार्थातील नाते संबंध प्रापंचिकतेपेक्षा वेगळे असले तरी प्रेम ते प्रेमच. प्रेमाची भाषा वेगळी असली तरी दोन्ही प्रेमात अनेक व्यक्ति जवळ येतात. पेशकर कुटुंब हे पू. गुरुजींचे शिष्य आर्वीत होते. त्यांच्या गोपिकेसाठी पू. बाबासाहेब महाराजांकडून भाऊजी सबनीसांकडे बापूसाठी स्थळ आले. सर्वाना आनंद झाला. लग्न ठरले. गोपिकेचा ऋणानुबंध बापुराव यांचेशी बांधला होता. तिचे नशीब एका संताच्या सेवेसाठीच होते. बापूचे लग्न भाऊजींनी लावून दिले. लग्नाला बापूचे काका, मामा-मामी, मावशी, सबनीस आत्याकडची सर्व मंडळी आणि दुसरी आत्या काळे ही नातलग मंडळी होती. यावेळी बापुरावांचे वय ११ वर्षे झाले होते तर गोपिका ८ वर्षाची होती. त्याकाळाप्रमाणे लग्न झाल्यावर काही दिवस सासरी राहून मुलीला ऋतुकाळ येईपर्यंत माहेरी ठेवायची प्रथा होती.

पार्वतीबाई सबनीस व आत्या तान्हाबाई या बापुरावांना परगावी जातांना सोबत घेऊन जात. एलिचपुर, वर्धा या ठिकाणी ते जात असत. बापुराव त्यावेळी ११वीत असतील. बापुरावांच्या बाह्यवृत्तीवरून नातलग आणि गावची मंडळी बापूच्या वागण्याबद्दल चर्चा करू लागली. बापुरावांची साधकावस्था लहानपणापासून सुरू होती. आता तर बापू ध्यानात बसला की शरीराला झटके द्यायचा. कधी डोळे

मिचकावायचा तर कधी न समजणारा संवाद मुखाने सुरु करायचा. सबनीस मंडळी व अन्नपूर्णा सर्व काळजी करू लागली. लोकं बोलू लागली की बापूला वेड लागले किंवा बाधा झाली. बापूला भाऊजींनी शिव्या देऊन समजाविले की असे वागणे शोभत नाही. शिकायचे नसेल म्हणून तर वेड्या सारखा वागतो. अशी अनेक मुक्ताफळे ऐकविली. तान्हाबाई, पार्वतीबाईंनी यावेळी निश्चय केला की बापूला बाबासाहेबांकडे न्यावे. त्याच वेळी पू. बाबासाहेब महाराज अकोल्याला खोलकुटे यांचेकडे लग्न कार्यासाठी आले होते. बापू वेडा आहे असे समजून अनेकांनी थोडेफार उपाय सांगितले. ते उपाय करून झाले होते. आता पू. बाबासाहेब बापूला ताळ्यावर आणतील हा विश्वास ठेवून सर्व मंडळी अकोल्याला पू. बाबासाहेबांकडे आले. बापूचे वेडेपण इतके वाढले होते की भाऊजी सबनीसांनी बापूला एका खोलीत कोंडून ठेवले. दुसऱ्यादिवशी भाऊजी फेटा घेण्यासाठी बापूच्या खोलीत गेले. तेव्हा बापू सर्वांची नजर चुकवून खोलीतून बाहेर आला आणि पू. बाबासाहेब महाराजांच्या जवळ येऊन शांतपणे बसला. इकडे बापूसाठी शोधाशोध झाल्यावर बापू शांतपणे सद्गुरु बाबासाहेबांसमोर योग साधनेत तल्लीन बसलेला बघून आश्चर्य वाटले. सर्व मंडळींना समाधान झाले. अन्नपूर्णने बापूला होत असलेल्या त्रासाबद्दल पू. बाबासाहेबांच्या चरणावर डोके ठेवून प्रार्थना केली. तो भ्रमिष्टासारखा वागतो. आता काय करावे असा प्रश्न पू. बाबासाहेबांना विचारला.

पू. बाबासाहेब म्हणाले "तुम्ही लोक बापूची काळजी करू नका. त्याच्यावर सद्गुरुकृपा आहे. त्याची साधकावस्था असल्यामुळे असे अंगविक्षेप दिसतील. ते आम्ही सांभाळून घेऊ. त्याला काहीच बोलू नका. तो वेडा नाही."

भाऊजी म्हणाले "बाबासाहेब, या *****ला अक्कल केव्हा येईल? व्यवहार केव्हा कळेल? नाकात दम आणला आहे.

बाबासाहेब म्हणाले "भाऊजी शांत रहा. तो आईचे सर्व करील व व्यवहार पण करील. त्याचा प्रपंच आम्हाला सांभाळायचा आहे. पण माझा पंथ ही त्याला चालवायचा आहे. सर्व आनंद होईल भाऊजी. त्याला बरेच कार्य करायचे आहे." असे म्हणून लहान मुलासारखे बापूला जवळ घेऊन बाबासाहेबांनी बापूच्या डोक्यावरून प्रेमाने हात फिरविला.

बाबासाहेब म्हणाले "बापू, तुला काय हवे?"

यावेळी बापू वेडा ही नव्हता आणि भ्रमिष्ट ही नव्हता. उत्तम शिष्यांनी जे सद्गुरुला मागावे ते अलौकिक धन बापूने मागतांना म्हटले "माझ्याजवळ जे नसेल ते द्यावे." त्रिलोकीचा परमार्थ या मागणीत होता.

भाऊजी म्हणाले "हे काय मागितले मूर्ख आहे. माझे डोके टाळ्यावर ठेवा असे तरी मागायचे."

बाबासाहेब म्हणाले " बापू खरा शहाणा आहे. त्याने एका वाक्यात प्रपंच आणि परमार्थात जे काही कमी असेल ते मागून घेतले."

बाबासाहेबांनी पुढे बापूला विचारले की बापू तुला काय येते ते म्हणून दाखव.

बापूने धडा धडा विष्णुसहस्रनाम म्हणून सर्वांनाच आश्चर्यचकित केले. शुद्ध आणि स्पष्ट उच्चार आणि तन्मयतेने लयबद्ध स्वरांनी म्हटलेल्या स्तोत्राने सर्वांना आनंद झाला. यानंतर बापूच्या प्रकृतीला लोकांच्या दृष्टिने आराम झाला. मुख्य म्हणजे अन्नपूर्णला समाधान वाटले.

बुधरामने सूरदासांना विचारले की बापुरावांना लहान वयातच ध्यान लागत असे, ते कसे लावावे हे कोणी शिकविले. बापुराव यांना झटके येत व डोळे मिचकावीत याचा अर्थ काय?

सूरदास म्हणाले "बुधराम, जन्मोजन्मीचे पुण्यवान लोकांच्या वृत्तीला ध्यान धारणेचे वळण उपजत असते. या जन्मीच्या सद्गुरूंनी शिष्याला उपदेश देण्या अगोदर व नंतर ही साधनेत परिपक्व करून घ्यायचे असते. बापुरावांची पूर्व पुण्याई होती. म्हणून त्यांची उपासना मुंडकोपनिषदात सांगितल्याप्रमाणे होती. ही प्रणवोपासना किंवा ॐकार उपासना घडते ती अशी -

"प्रणवोधनु शरोष्वात्मा ब्रह्म तल्लक्ष्यमुच्यते

अप्रमतेन वेदध्वं शरवत् तन्मयो भवेत् ।"

याचा अर्थ असा की प्रणव नावाच्या धनुष्यावर साधक-जीव आत्मरूपी बाणाचे तल्लीनतेने ब्रह्म याला लक्ष्य करतो. अवधान सुटू न देता लक्ष्याकडे दृष्टि ठेवून म्हणजेच उपासना करून ब्रह्मरूपात भेदून जसा बाण लक्ष्यात लपून जातो तसा तो साधक ब्रह्मरूपत्वास प्राप्त होतो. साधकाला स्वतःचे वेगळेपण असे राहत नाही. अशी साधना पू. बापुरावांची होती.

दासबोधात ज्ञानदशक आठ : मायोद्भव नाम यात समास ८ मधे आत्मदर्शन नाम असा समास आहे. त्यात निजध्यास व आत्मज्ञान याबद्दल रामदास स्वामींनी बोध केला आहे. तर ९व्या समासात साधक त्याला सिद्ध लक्षणे प्राप्त होऊन संदेह रहित संसारिक चिंतेच्या पलीकडे राहून अंतरस्तिथी अचळ असते व निवृत्ती येऊन मन परमेश्वरमय होते तो खरा साधु होय, असे सांगितले आहे. एखादवेळी असा साधू असाही दिसतो -

"मग तो चळताच अचळ । चंचळपणे निश्चळ । निश्चळ असोन चंचळ । देह त्याचा ॥ स्वरूपी स्वरूपचि जाला । मग तो पडोनिच राहिला । अथवा उठोनि पळाला । तरी चळेना ॥ येथे कारण अंतरस्थिती । अंतरीच पाहिजे निवृत्ती । अंतर लागले भगवंती । तोचि साधु ॥"

जड (बद्ध), मुमुक्षु, साधक, मोक्ष (सिद्ध), सद्गुरूचे महत्व या गोष्टी विस्ताराने अभ्यासावे व आचरण करावे असे वाटत असेल तर दासबोध जरूर वाचावा.

पतंजली योगात पन्नास सिद्धींची सूत्रे सांगितली आहेत. पू. बापुराव महाराजांना साधनपाद आणि विभूतीपाद योग सिद्ध होता. त्यांत समाधि लागण्यासाठी ईश्वर प्राणिधानाने समाधि सिद्ध होते. असे सूत्र २, ४५ मधे सांगितले आहे. "समाधिसिद्धीश्वर प्राणिध्यानात्" अशी सिद्धता पू. बापुराव महाराजांची लहानपणीच झाली होती.

काळ पुढे चालू लागला. ई.स. १९०९ मधे बापुराव ७वी इयत्ता पास झाले. बापूच्या पुढच्या शिक्षणाचा विचार भाऊजी आणि तान्हा आत्याच्या मनांत घोळू लागला. भाऊजीचे सर्व कुटुंबीय मंडळी अंगणात बसलेली होती. गरम भाकरी व वांग्याचे भरीत असा बेत होता. वऱ्हाडी ठेचा आणि त्यावर जवसाच्या तेलाची धार होती. जेवण आटोपल्यावर पानदान समोर घेऊन सर्व मंडळी कंदीलाच्या उजेडात गप्पा गोष्टी करतांना माधवराव म्हणाले "काय बापू आता ७वी पास होणार. पुढे शिकायचे आहे ना? की शेती करायची आहे?"

मधेच पार्वतीबाई म्हणाल्या "अहो, पोर अजून १५ वर्षांच नाही झालं तर शेतीवर कस काय पाठवता? अन्नपूर्णा तरी एकटी खातखेडला बापूला घेऊन कशी राहील? छोटं गाव आहे व शेतीचा तिलाही अनुभव नाही."

तान्हाबाई पण पुस्ती देऊन म्हणाल्या "बळीराम भाऊंच्या भरवशावर या दोघांना खातखेडला ठेवणे बरे नव्हे. ते या दोघांकडे लक्ष देणार नाहीत व शेतीला जवाबदार व दमदार माणूस घरात असल्याशिवाय गावची मंडळी पण तिला साथ देणार नाही."

भाऊजी म्हणाले "खरं आहे. यांची परिस्थिती खातखेडला अशी होईल 'आकाशीचा शेंडा, घार रांधी मांडा । काऊळा वाडी कांदा, कुल्हाळ भोजन करी.' म्हणजे जे घडून फायदा व्हावा ते न घडता जे घडू नये ते घडेल आणि गावच्या इतरांना त्यामुळे फायदा होईल. आपल्याला हात चोळत बसावे लागेल."

तान्हाबाई म्हणाल्या "मला असे वाटते की बापूला वर्धला मॅट्रिक पर्यंत तरी शिकवावे. पुढचे पुढे बघता येईल. त्यांच्या शेतीतून काही उत्पन्न येईल. आपण बघायला आहोच आणि चौरीकर भाऊ वर्धला आहेच."

सर्वांचे एकमत झाले. सबनीस कुटुंब अन्नपूर्णा आणि बापुरावांच्या पाठीशी होते. अन्नपूर्णा बापूला घेऊन चौरीकरांच्या घरी सिंदीला राहू लागली. तिच्या आयुष्यात जे काही प्रेम शिल्लक होते ते फक्त बापू साठीच होते. बापुराव सातवी इयत्ते पासून वर्धला शाळेत जाऊ लागले. घर म्हटले की अन्नपूर्णला दळण कांडण, पापड, लोणचे, सकाळ संध्याकाळचा स्वयंपाक, खातखेडवरून बापूला दूध मिळावे म्हणून आणलेली गाय-वासरु यांच्याकडे बघणे. असे दिवसभराच्या कामात वेळ कमी पडू लागला. चौरीकर यांचे लक्ष त्यांची बहिण अन्नपूर्णा व भाचा बापू यांच्या कडे होते. बापूची मामी प्रेमळ होती. त्याकाळी ट्यूशन वर्ग वगैरे नव्हते. सोनेगावखईया सारखाच कार्यक्रम बापुरावांचा वर्धला सुरू झाला. बापुराव पहाटे उठू लागले. गुरुमंत्राची माळ व ध्यान लावणे, सकाळी गाईसाठी आईला मदत करणे, दूध दोहणे, दंड बैठका, सूर्यनमस्कार करून शाळेत जाणे, हा रोजचा दिनक्रम होता. शाळेत व व्यायाम शाळेत मलखांब, दाणपट्टा, खेळ यात बापूला रस होता. व्यायामाने शरीर सुदृढ करण्याकडे बापूचा कल होता. ते सोबत दोन चार मित्रांना घेऊन व्यायाम करायचे. शाळेत जेव्हा वेळ मिळे तेव्हा किंवा घराकडे येतांना बापुराव मुलांना देवाच्या धार्मिक गोष्टी आणि शिवाजी, राणाप्रताप यांच्या वीररसाच्या गोष्टी सांगून भुरळ पाडत असत. घरी येण्यास त्यामुळे थोडा उशीर होत असे. तेव्हा अन्नपूर्णा बापूला रागवायची. अन्नपूर्णा म्हणायच्या "बापू तुला शाळेतून येण्यासाठी कां बर उशीर लागतो."

बापू म्हणायचा " माय, मी खेळत होतो मित्रांबरोबर."

अन्नपूर्णा म्हणायची " इतका वेळ काय खेळत होता? बसला असशील मित्रांच्या घोळक्यात आणि गोष्टी सांगत असशील."

बापू म्हणायचा " माय, आज नाही गोष्ट सांगितली. आज एकाला चांगला ठोकला. तो गाईला उगाच मारत होता. त्याला सांगितले की गाय आपली माय असते. पण तो ऐकेना. तो म्हणाला तुझी ती माय आहे का? मला वाटले की समजावून ऐकत नाही म्हणून दोघा मित्रांना घेऊन त्याला दुरुस्त केला."

अन्नपूर्णा म्हणाली " अरे बापू ! असा मारामारी केल्यावर त्या मुलाचा बाप येईल ना माझ्याशी भांडायला. अशा वात्रट मुलांकडे आपण बघू नये. गावाला दुरुस्त करण्याचा ठेका तू घेतलास काय?"

बापू म्हणाला " माय, मला सांग शिवाजी गो-ब्राह्मण प्रतिपालक राजे होते ना. मग प्रजेनी तसे वागायला हवे. हे तू गोष्टीत सांगितले ना."

अन्नपूर्णा म्हणाली " तेव्हा शिवाजीचे राज्य होते. आता ब्रिटिश आणि निजामाचे राज्य आहे. आपला जोर दुसऱ्यावर काढू नको बापू. कोणाची तक्रार नको आपल्याला.

बापूने हसत आश्वासन दिले की तक्रार येणार नाही.

दिवाळीच्या महिनाभर सुट्या आल्या किंवा उन्हाळ्याच्या सुटीत अन्नपूर्णा व बापू सोनेगावखड्याला सबनीसांकडे जायचे. बापूचा नेहमीचा दिनक्रम हा मुलांबरोबर खेळणे, व्यायाम करणे आणि गप्पा गोष्टी करणे असा होता. सबनीसांकडे घरच्या आंब्याची रास होती. जेवणात रोज आमरस आणि आंबे चोखणे याची मजा बापू लुटीत होते. तसेहि त्यांना गोड जेवणात आवडत होते. दूध पोळी साखर बापूच्या जेवणात असे. वर्ष हळू हळू पुढे सरकू लागले. माधवराव सबनीसांची दोन मुलं बाबासाहेब आणि विठ्ठलराव यांचे सोनेगावखर्डा आणि मंगरूळदस्तगीरला शिक्षण संपले व पुढील शिक्षणासाठी वर्धला भाड्याची खोली घेऊन राहिले. बाबासाहेबांना स्कॉलरशिप होती. अधून मधून जीजी उर्फ तान्हाबाई आणि पार्वतीबाई यांनी काटकसरीने मुलांजवळ राहून शिक्षण दिले.

शेतीची कामे आणि व्यवहार समजावा म्हणून भाऊजी सबनीस बापू आणि अन्नपूर्णला खातखेडला शेतावर नेत होते. मोतीसा डाफे सितारामपंतांचे स्नेही ही शेती बघत होते. अन्नपूर्णचा त्यांच्यावर विश्वास होता. गुरं ढोरं पण ते बघत. मोतीसा डाफेच्या कचेरीची कामे सितारामपंत बघायचे. दोघांचे एकमेकांवर प्रेम आणि विश्वास होता. म्हणून मोतीसा डाफेचे बापूवर प्रेम होते. त्यांना माहित होते की सितारामपंत साधे भोळे सदाचरणी होते. तसाच त्यांचा मुलगा बापू आहे.

वर्धला असतांना अन्नपूर्णा पुराण ऐकायला मंदिरात जात असे. धार्मिक कार्यक्रमांत भाग घेत. साधू-संत घराजवळ आले किंवा कथा-कीर्तन असले की तिथे जात. बापू घरी असला की त्याला पण अशा ठिकाणी अन्नपूर्णा नेत होत्या. यामुळे बापुरावांवर हळू हळू संस्कार घडू लागले आणि आई प्रमाणेच पारमार्थिक गोडीत भर पडू लागली. एकनाथ, तुकाराम, ज्ञानदेव, मुक्ताबाई, जनाबाई, नरसी मेहता, चैतन्य महाप्रभु, नामदेव, रामदास स्वामी अशी संतांची चरित्रेही बापूच्या कोवळ्या मनावर भक्तिची सुगंधित सुमने फुलवू लागली. बापुरावांना भक्तिरसाची धुंदी अशी चढली की सद्गुरुकृपेने स्वानुभवाचे आत्मज्ञान उकलू लागले आणि जे ग्रंथ वाचनाने ज्ञानप्रकाश मिळू शकत नाही त्या आत्मानुभवाची खूप बापुरावांना पटू लागली.

"दीप लाविजे गृहाभीतरी । तोचि प्रकाशे गवाक्षरी ।

तेवी मनी प्रगटला श्रीहरी । तोचि इंद्रियांतरी भजनानंद ॥"

एकनाथ महाराज म्हणतात गवाक्षामधे ठेवलेला दीप त्या ठिकाणी प्रकाश देतो तसा घराला पण उजेड देतो. तसेच भगवंत इंद्रियांत वास करतो आणि तोच श्रीहरी मनाच्या गवाक्षांत प्रगटून आत्मानंद देत असतो. असे बापुरावांचे मन भक्तिरूप होऊ लागले.

यावर मनसाराम म्हणाला " सूरदासजी, म्हणजे बापुरावांचे मनाने परमार्थाकडे वळण घेऊन त्यांचे चित ब्रह्मरूप होण्याकडे वाटचाल सुरु झाली."

सूरदास म्हणाले " प्रत्येक संताला यासाठी बहु प्रयत्न करावे लागतात. त्यासाठी गुरुनिष्ठा आवश्यक आहे."

चितरंजन म्हणाला " एकनाथ महाराजांनी गुरुनिष्ठेबद्दल म्हटलेच आहे ना - जो गुण वाढे देहान्ती । जेणे गुणे होय अंतःस्थिती । त्या नाव निष्ठा म्हणती । जाण निश्चिती उद्धवा ॥"

सूरदास म्हणाले " श्रीकृष्ण उद्धवाला म्हणतात की निष्ठा व श्रद्धा याला देहाची सीमा नाही. त्याच्याही पलीकडे म्हणजे मनाने भक्ताची आंतरिक स्थिती अशी होते की निष्ठा नावाच्या वाढत्या गुणाने भगवंत

हृदयात व्यापून राहतो आणि त्या व्यक्ति मध्ये भक्तियुक्त गुणांनी तो त्या व्यक्तिच्या हृदयांत व कर्मात प्रगट होतो. ती व्यक्ति श्रद्धेने म्हणते "गुरु बिन कौन बतावे बाट" गुरु निष्ठा दृढ निश्चयाबरोबर सद्गुरुंचे मार्गदर्शन आवश्यक आहे.

भाऊ चौरीकरांना अन्नपूर्णबरोबर एक बहिण गोदूताई होती आणि तिला दोन मुली होत्या. एक मीरापुरला दिली होती आणि दुसरी मथुबाई कवलगीकर होती. म्हणजे या दोघी बापुरावांच्या मावस बहिणी. दोघीही बापुरावांकडे अधून मधून येत असत. त्यांच्या लग्नाला बापुराव हजर होते.

देवळी गाव सिंदी जवळ होते. अन्नपूर्णा, बापू आणि चौरीकर देवळीला पू. गणपतराव महाराजांकडे जात होते. ही मंडळी आर्वीला जात असत. आर्वीला पू. आप्पाजी महाराज घाटे आणि सती मायबाईंच्या स्थानावर जाऊन ही मंडळी दर्शन घेत होती. पू. गुरुजी उर्फ भगवंतराव महाराज आणि पू. तात्याजी महाराज घाटे यांची भेट आणि दर्शन ते घेत असत. या संतांचे आशीर्वाद पू. बापुरावांना होते. पू. सती मायबाईंचे शिष्य पू. अडकोजी आणि पू. अडकोजींचे शिष्य पू. तुकडोजी महाराज होते.

बापुराव आता शाळेत जात तेव्हा ते मनोमन गोपाळकृष्णाचा जप करीत असत. त्यांना देवाच्या गोष्टी, जप, ध्यान यामध्ये गोडी होती. अभ्यासाचे वेळी सुद्धा ते अभ्यासापेक्षा गुरु चिंतन करून गुरु स्मरणात राहत असे. त्यामुळे ८वी, ९वी, १०वी जेमतेम मार्काने ते वर्गात पास झाले. आता मॅट्रिकची परीक्षा आली. अन्नपूर्णा आणि सबनीसांना बापू मॅट्रिक पास होईल असे वाटत होते. परंतु बापूला अभ्यासाची चिंता कधीच नव्हती. त्यांच्या नशीबात मॅट्रिक पास होणे नव्हते. निकाल नापास झाल्याचा आला. सबनीसांकडे सर्वांना व अन्नपूर्णला वाईट वाटले. त्यावेळी बापू व अन्नपूर्णा सोनेगावखईयाला उन्हाळ्याच्या सुट्टीत आले होते. घरी भाऊजी, तान्हाबाई, पार्वतीबाई, माधव व विनायक सबनीस, त्यांच्याकडील लहान मुलं बाबासाहेब व विठ्ठल पण होते. अन्नपूर्णा तर घाबरली होती की आता भाऊजींना कसे सांभाळावे. भाऊजींनी बापूला विचारले "बापू मॅट्रिकचा निकाल लागला काय?"

बापू म्हणाला "हो भाऊजी, नापास झालो."

भाऊजी म्हणाले "रांडेच्या मुला कुठल्या मसनात जात होता. *****चा लाज राखली नाही तुझ्या मायची. ती या *****साठी राब राब राबते आणि तुझी अक्कल शेण खाते काय?"

बापूला माहित होते की भाऊजी समोर काहीही बोलण्यात अर्थ नाही. मी पुढच्या वर्षी प्रयत्न करून पास होईन असे म्हणण्याची पण भाऊजी समोर सोय नव्हती. म्हणून बापुराव काहीही न बोलता चुप राहिले. आईवरून शिवी दिली म्हणून बापूला फार वाईट वाटले. अश्रूंनी डोळे पाणावले.

भाऊजी म्हणाले "अन्नपूर्ण, तो ***** आता काही बोलणार नाही आणि देव देव सोडणार नाही. त्याला आता नोकरी करायला लाविले पाहिजे. पुढच्या वर्षी तो काय उजेड पाडील ते माहितच आहे. तू पदराखाली झाकू नको. आयुष्य बरबाद होईल त्याचे."

अन्नपूर्णा म्हणाली "भाऊजी, मी तुमच्या म्हणण्याच्या पलीकडे नाही. तुम्ही जे सांगत आहात ते मला पटते. आता वर्धला जाऊन नोकरीचे बघू."

भाऊजी म्हणाले "अन्नपूर्ण, राग आणू नको. तुझ्या आणि ह्या *****च्या चांगल्यासाठी मी म्हणतो." तान्हाबाई म्हणाल्या "अहो, तुमच्या ओळखीचे साहेब लोक वर्धला आहेत. त्यांच्या कानावर बापूच्या नोकरी साठी बघा ना."

॥ श्रीराम जय राम जय जय राम॥श्रीराम जय राम जय जय राम॥ श्रीराम जय राम जय जय राम ॥

भाऊजी म्हणाले " बघतो. साल्यानं माझं आता पर्यंत ऐकले नाही. *****चा आता नोकरी तरी बरोबर करील की नाही?"

पार्वतीबाई म्हणाल्या "बरे होईल. जर कारकून झाला तर त्याचा संसार बरा चालेल. हो परवा पेशकराकडून निरोप होता की गोपिका आता सासरी येईल तर केव्हा आणायचे."

तान्हाबाई म्हणाल्या " आपण सर्व पुढच्या आठवड्यात वर्धला जाऊ आणि गोपिकेला घरी आणू."

भाऊजी म्हणाले "*****च्या आता तुझ्या संसाराला पण सुरुवात होत आहे. जवाबदारीने वाग. नोकरी ईमाने इतबारे कर आणि शेतीकडे बघ. आता मी पण थकलो आहे."

बापू म्हणाला "हो जी भाऊजी."

सर्व मंडळी वर्धला गेली. आर्वीला काही मंडळी जाऊन गोपिकेला साडी चोळी नेसवून वर्धला घेऊन आले. घरच्या गृहलक्ष्मीने घरात येण्यासाठी उंबरठा ओलांडला. त्यावेळी गोपिका १४ वर्षाची झाली होती. बापूराव १७ वर्षाचे होते. बापूच्या नवीन संसाराला सुरुवात झाली.

॥ श्रीराम जय राम जय जय राम॥श्रीराम जय राम जय जय राम॥ श्रीराम जय राम जय जय राम ॥